

Education Department at the Communal Higher Educational Establishment «Kherson Academy of Continuing Education» of the Kherson Regional Council.

Circle of scientific interests: traditions of the home country pedagogics, the personality socialization

problems, media education.

*Дата надходження рукопису 25. 07. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК 37 (09), (447)

ЛИКОВ Василь Никифорович –
кандидат педагогічних наук, доцент,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
e-mail: pednauk@gmail.com

НАРОДНОПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні пріоритети – модернізація національної системи освіти, етнізація особистості на засадах української етнопедагогіки, національна спрямованість освіти, зв'язок з національною історією та традиціями, збереження та збагачення культури українського народу – визначені і в державних документах, і в основних напрямках дослідження НАПН України.

В епоху активного впровадження в практику виховання та навчання новітніх технологій досвід народної педагогіки, яку активно розвивав та впроваджував В. Сухомлинський, є неоціненним багатством. Ідеї народної педагогіки є тим засобом, що формує особистість, має великий вплив на духовне зростання індивідуума, на збереження традицій роду. Сухомлинський був переконаний, що накопичені народною педагогікою знання про таємниці душі дитини мають лягти в основу науки про дитинство. Павлівський педагог, піклуючись про родини учнів, використовуючи народні традиції, звичаї, обряди, свята народного календаря, сприяв вихованню національно-свідомого українця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибоким дослідженням відрізняється монографія вітчизняних учених «В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів» (Луганськ, 2012. – 536 с.), [1], в якій авторський колектив у складі академіків НАПН України О. Сухомлинської, О. Савченко, В. Курила, І. Беґа зібрав дослідження учених, а саме: Л. Бондар – про виховання громадянина, А. Богуш, В. Курила – про гуманізм спадщини В. Сухомлинського, зміст та роль загальнолюдських цінностей в суспільстві (дослідження М. Сметанського, А. Біка). Група авторів (О. Сухомлинська, Н. Дічек, Т. Довга, Н. Сивачук) розкрила особливості етики та етноетики у вихованні

школярів Павліша. Духовність, мотивація, навчання рідна мова, екологія дитинства, праця – ці проблеми, які мають пряме відношення до етнопедагогічної системи В. Сухомлинського, дослідили О. Савченко, І. Беґа, М. Вашуленко, Н. Калініченко, В. Хайруліна.

Плідно досліджують спадщину В. Сухомлинського науковці Умані та Кропивницького. Наукова лабораторія «Сухомлинський і школа ХХІ століття» (керівник – академік НАПН України В. Г. Кузь) спонукала викладачів до захисту дисертацій (Г. Бондаренко, Т. Кочубей, В. Кушнір, І. Осадченко, Л. Ткачук). Науковці Кропивницького І. Баранюк, А. Бик, М. Дубінка, А. Іванко, В. Кравцов, С. Мельничук, А. Рацул, А. Семез, Н. Тарапака дослідили в спадщині павлівського Вчителя проблеми соціалізації особистості, природовідповідності виховання, розвитку пізнання, морального, родинного та естетичного виховання, професіоналізму вчителя. Названі автори дотично торкалися проблем народної педагогіки в спадщині В. Сухомлинського.

Досліджують та творчо використовують ідеї нашого земляка в Польщі (М. Библюк, С. Лашин), Болгарії (Л. Мілков), Німеччині (В. Іфферт), Греції (Х. Франгос), Вірменії (А. Атаян), Китаї (Ван Ігао, Бі Шуджі, Сяо Су, Лі Цзихуа), Росії (Ш. Амонашвілі, М. Богуславський, А. Борисовський, І. Буєва, Г. Волков, С. Глейзер, М. Мухін, О. Риндак). Слід зазначити, що китайські, російські та грецькі вчені проповідують гуманізм та демократизм в спадщині В. Сухомлинського, а російські, німецькі та болгарські дослідники – формування особистості засобами моралі та загальнолюдських цінностей, що є актуальним в народнопедагогічній концепції павлівського Мудреця [3].

Мета статті – обґрунтувати народнопедагогічну концепцію Василя

Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Василь Сухомлинський – всесвітньовідомий учений, який підніс людину, дбав про її всебічний розвиток, формував у своїх вихованців людяність, оптимізм, любов до великої та малої батьківщини, знання історії народу, його традицій, поєднавши наукову педагогіку з народною.

Народна педагогіка – це система практичного народного досвіду виховання людини, яка формується завдяки впливу на неї народної атмосфери та народних засобів (довкілля, деонтології, роду, моральних чеснот, рідної мови, праці, родини, традицій, звичаїв та обрядів, народного календаря).

Використовуючи історико-педагогічний підхід, ми врахували зміст дослідницького поля (спадщину видатного педагога: його праці, архівні матеріали (80 джерел), фонди бібліотек), а також вивчили епоху, в якій жив і творив В. Сухомлинський, мотиви та суперечності протистояння із загальноприйнятим. Системний, порівняльний, ретроспективний аналізи дали змогу виокремити етапи розвитку павлиським педагогом ідей народної педагогіки:

I етап – створення передумов зародження етнопедагогічної системи (1935–1951 рр.), де педагог створював основи для виховання учнів без покарань, в праці («праця – це поезія, яку творить трудівник»), «без трудових традицій немислиме виховання особистості»).

Живучи на Україні, працюючи в українській школі, в українському селищі, В. О. Сухомлинський, сповідуючи загальнолюдські цінності, педагогізував шляхи, методи та засоби народної педагогіки.

Влітку 1951 року павлиський вчений, відкривши «Школу радості», накреслив та обґрунтував **нові принципи виховання** школярів, як от: навчання серед природи; емоційне пробудження розуму, де емоції, ставлення, слово, звуки, дії, природа викликали у дітей подив, захоплення, захват, пробуджуючи мислення, налаштовуючи їх на думання, пізнання нового; тісний зв'язок виховання з мезосередовищем, яке жило дітям рідним словом, пісню, грою, казкою, родиною, знайомим довкіллям; етнізація особистості, при якій засобами народних джерел (фольклору, свят народного календаря, обрядів, звичаїв, народних та трудових шкільних традицій) вихованці усвідомлювали свою причетність до народу.

II етап – початок становлення етнопедагогічної системи (1951–1957 рр.) – директор виховував педагогічні кадри, займався шестилітками, розвивав здібності дітей, дбав про етнізацію середовища, зв'язок

школи з сім'єю учнів («сім'я – це той осередок, де живуть народні традиції, звичаї та обряди, цінується праця, мораль, совість»).

Учений створив систему шкільних трудових традицій, пов'язаних з продуктивною працею школярів, а саме: виготовлення класного приладдя (моделей будівництва, автомобіля, парової турбіни, сівалки, електростанції, залізниці); проведення Дня першого снопа, Свята першого хліба, літньої косовиці, Свята винограду; трудова допомога батькам своїх однокласників методом «толоки» (побудова будинку, підсобних приміщень).

Отже, реалізувавши трудові традиції на основі мудрих законів народу, В. О. Сухомлинський формував у школярів шанобливе ставлення до людини праці. Сприяли цьому зустрічі трьох поколінь, бесіди з ветеранами праці, людьми різних професій, які облагороджували душі дітей.

III етап – розвиток та удосконалення народнопедагогічної системи (1957–1970 рр.) – утвердження ідеї гуманізму у вихованні громадянина, обґрунтування нової технології виховання, основою якої є народна педагогіка (гуманізм, дитинознавство, народна мудрість, етністика, традиції школи, родинно-шкільне виховання, педагогізація народних свят).

Навчаючи батьків, В. О. Сухомлинський реалізував закономірність родинно-шкільного виховання: виховання буде мати силу за таких умов: коли воно відображає життя; коли виховання всебічне, повнокровне.

Духовне спілкування з народом (односельцями, батьками, старожилами Павлиша) дало змогу вченому реалізувати таку закономірність, як: ефективність родинно-шкільного виховання залежить від умілого застосування народної педагогічної мудрості, використання школою досвіду сімейного виховання та його глибокого аналізу.

У 60-х роках ХХ століття павлиський учений дбає про морально-етичні проблеми (обґрунтував культу Вітчизни, матері, книги, праці, живого слова, краси, які сповідує народна педагогіка), світоглядні (розкрив сутність поглядів, переконань, ідеалів, цінних орієнтацій молоді), трудові (про моральні стимули до праці). Зв'язок виховання з життям народу, його цінностями, красномовно відображено в головній книзі Педагога «Серце відаю дітям».

Новаторство ученого в тому, що він активно використовував великий потенціал народної моралі. Створивши ідеал справжньої людини, педагогізував народні засоби впливу на особистість (фольклор, народний календар, рідне слово, природу, народну пісню, казку, гру). Це допомогло виховувати у школярів почуття громадянина, патріота.

Система виховання на законах етноетики набула в Павлиші розвитку в проведенні різноманітних уроків, а саме: уроків громадянськості та моральності, які навчали дітей жити за законами моралі; уроків моральної культури та народного етикету, зміст яких сприяв формуванню у вихованців пошани до культури народу; уроків доброти, совісті, менталітету, котрі формували у школярів любов до людини, щире добро, гуманізм, чесність, ментальність українця.

Отже, застосовуючи народну мораль, В. Сухомлинський привчав дітей сповідувати народний кодекс співжиття людей.

Результатом успіху вченого є реалізація принципу народності у вихованні (виховання в людині людського, створення гармонії у стосунках «людина – середовище», сприянні свободі волевиявлення думок, почуттів, дій, застосування народних джерел, традицій, цінностей у навчально-виховному процесі Павлівської школи).

«Істинна народність виховання в тому, – писав педагог, – що кожен майбутній громадянин в дитинстві повинен відчувати і переживати радість праці, творчості та творення» [3, с. 245].

Найповнішим виявом народності виховання стали трудові традиції Павлиша («Роль праці у вихованні моральної зрілості» (1956), педагогізація народних звичаїв, свят та обрядів, які вчитель переніс у школу [4, с. 180]), поєднання праці з народною мораллю, інтелектом, естетикою, світоглядними цінностями, що сприяло усвідомленню вихованцями ества народної людини, бажання глибоко пізнати своє коріння [2].

Дослідження спадщини В. Сухомлинського було б неможливе без виокремлених нами критеріїв, а саме: історичного розвитку педагогіки; зв'язку ідей вченого з ідеологією, культурою та духовністю народу; світоглядними вимірами народних цінностей; створення народного інформаційно-культурного середовища у Павлівській школі; свободи вибору школярами у їх діяльності; вивчення дитини як біосоціальної істоти та родини як віддзеркалення ідей народної педагогіки.

Застосувавши названі критерії до аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського, ми констатуємо: втілюючи в життя ідеї народної педагогіки, павлівський учений утверджував гуманістично-демократичну педагогіку, ввів педагогізацію стосунків родини та школи, втілював у життя школи народні звичаї, свята та обряди, дбав про свідоме та творче учіння дітей у тісному зв'язку з народними традиціями та природою; обґрунтувавши народну концепцію виховання всебічно розвиненої гармонійної особистості, вчений

створив теорію дбайливого та батьківського ставлення до дитини як до майбутнього народу, розвивав творчі сили дітей на основі морально-етичних, естетичних та трудових цінностей, проголошував культуру Вітчизни, рідного слова, родини, праці, духовності, залучав батьків та дітей до національних цінностей, плідно поєднуючи наукову педагогіку з ідеями народної педагогіки; спираючись у вихованні на цілісну систему народних знань та педагогічну діяльність народу, педагог-новатор поєднав суспільне виховання з народним, загальнолюдське – з національним, виховання в сім'ї – з етнокультурною, навчання дітей – з народною мудрістю та етномораллю, виховання особистості – з народними традиціями, де людина, народна мудрість, народна мораль, національні та загальнолюдські цінності є основними чинниками.

У ході дослідження обґрунтована народнопедагогічна концепція В. Сухомлинського, а саме:

а) ідеї народної педагогіки, що розвивав учений: дбайливого та гуманного ставлення до дитини, творчого використання народної мудрості та моралі, піднесення родинно-шкільного виховання, залучення дітей до праці поруч з батьками, єдності національних та загальнолюдських цінностей. В. Сухомлинський проголошував нам про те, що мудрі народні настанови та моральні цінності трудового народу повинні стати духовним надбанням дітей;

б) розкриті зміст та сутність цих ідей: вивчення та піклування про дітей, педагогізація шкільних свят, фольклоризація середовища, удосконалення стосунків у родині та школі, де засобами реалізації були народні джерела, казка, етномораль, праця, а формами – уроки мислення, подорожі, екскурсії, години творчої праці, уроки казки, моральності, совісті та милосердя. Педагог повчав: «Вболівання за людину – це є яскравий промінь народної педагогіки» [5, с. 476];

в) реалізовані у школі народні принципи – зв'язку виховання і навчання дітей із життям народу та працею, етнізації особистості, активного застосування народних джерел та засобів, поєднання національного та загальнолюдського;

г) віднайдені особливості народнопедагогічної концепції вченого: ідеї народної педагогіки, розвинені В. Сухомлинським, знаходяться в активній залежності одна від іншої:

– пошук ученим шляхів ефективності виховання дітей детермінували розвиток ідей народної педагогіки;

– ідея дбайливого ставлення до дітей знаходиться в залежності від формування у

них гуманізму, патріотизму, працелюбства;
 – без використання природи, народної мудрості та етноморалі неможливо сформувати самосвідомість і пошану до національних та загальнолюдських цінностей;
 г) обґрунтована модель народного вчителя, структура якої складається із таких компонентів: соціального, психологічного, педагогічного («діти повинні жити ідеалами народу»), феліцитологічного, фамілістичного («сім'я – плекальниця духовності нації»), аксіологічного.

Отже, створивши народнопедагогічну систему впливу на світогляд дітей, В. Сухомлинський дбав про етнізацію особистості, свідомо сформував особистісно-орієнтований підхід до виховання, який є основою гуманізму. Живучи в тоталітарну епоху, вчений поєднав наукову педагогіку з народною, довівши, що остання є джерелом та першоосновою наукової.

Висновки та перспективи подальших розвідок на пряму. Таким чином, обґрунтувавши народнопедагогічну концепцію В. Сухомлинського, зазначаємо: традиції народу використані педагогом, зробили його відомим на всіх континентах світу, бо, виховуючи патріотів, використав систему: «дитина – природа – казка – праця – традиції».

Перспективним може бути вивчення публіцистики педагога, пов'язаної з етнопедагогікою, та розробка педагогічних технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. В. А. Сухомлинский в размышлениях современных украинских педагогов: монография / сост. О. В. Сухомлинская, А. Я. Савченко, В. С. Курило, И. Д. Бех и др. – Луганск: Издательство ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2012. – 536 с.
 2. Ликов В. Н. Народна мудрість педагогіки В. О. Сухомлинського: монографія / В. Н. Ликов. – Кіровоград: Народне слово, 2003. – 212 с.
 3. Ликов В. Н. Розвиток В. О. Сухомлинським ідей народної педагогіки та їх запровадження в

практику сучасної школи: монографія / В. Н. Ликов. – Харків, 2018. – 300 с.

4. Ликов В. Н. Розвиток народної педагогіки в Україні: монографія / В. Н. Ликов. – Кіровоград: Центр. – Укр. вид-во, 2000. – 182 с.

5. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 472–488.

REFERENCES

1. V. A. Sukhomlinskiy v razmyshleniyakh sovremennykh ukrainiskikh pedagogov. (2012). [V. A. Sukhomlinsky in the reflections of modern Ukrainian teachers:]. Lygansk.
 2. Lykov, V. N. (2003). *Narodna mudrist' pedahohiky V. O. Sukhomlyns'koho*. [National wisdom of pedagogy V. O. Sukhomlynsky]. Kirovograd.
 3. Lykov, V. N. (2018). *Rozvytok V. O. Sukhomlyns'kym idey narodnoyi pedahohiky ta yikh uprovadzhennya v praktyku suchasnoyi shkoly*. [Development of V.O. Sukhomlinsky's ideas of popular pedagogy and their introduction into the practice of modern school]. Kharkiv.
 4. Lykov, V. N. (2003). *Rozvytok narodnoyi pedahohiky v Ukraini*. [Development of folk pedagogy in Ukraine]. Kirovograd.
 5. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1977). *Vykhovannya obov'yazku*. [Education of duty]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИКОВ Василь Никифорович – кандидат педагогічних наук, доцент, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток В. О. Сухомлинським ідей народної педагогіки та їх екстраполяція в практику сучасної школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LYKOV Vasyl Nikiforovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Pedagogics Department of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: development of VO Sukhomlynsky's ideas of popular pedagogy and their extrapolation into the practice of modern school.

*Дата надходження рукопису 25. 07. 2018 р.
 Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК: 371.47.022

НАУМЕЦЬ Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, методист ЦМСПС управління освіти Міської ради м. Кропивницького
 e-mail: Naumetsolga@ukr.net

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОГО ДОРОБКУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО: МІЖНАРОДНИЙ РАКУРС

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні ім'я Василя Олександровича Сухомлинського у

славетному сузір'ї видатних імен світу. Його педагогічна спадщина має різноплановий і багатоаспектний характер. Вона знаходиться